

Från det livskraftiga lantbruket till det olönsamma

En studie av skäl till minskad
verksamhetsomfattning
och varför man bor kvar

Kandidatarbete i landsbygdsutveckling
Institutionen för stad och land
Rebecka Lindström
Uppsala 2011-03-17



Sveriges
lantbruksuniversitet

SLU, institutionen för stad och land i Uppsala, avdelningen för
landsbygdsutveckling
EX0523 Kandidatarbete i landsbygdsutveckling, 2011, 15hp på agronomprogrammet
© Rebecka Lindström
Titel: Från det livskraftiga lantbruket till det olönsamma
Nyckelord: landsbygdsutveckling, lantbruk, nedläggning
Handledare: Rebecka Milestad, Institutionen för stad och land/SLU
Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, Institutionen för stad och land/SLU
Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Between viable and unprofitable farming – A study of the reasons behind the closure of Swedish farms

Abstract

This essay is a study that contributes to the larger research question “Why do farms shut down?” The subject was chosen because it is a relevant problem that needs to be studied more. This study's boundary is to investigate the reasons for decisions leading to the farms at the Torstuna community, Fjärdhundra, changes in any activity scale or the outlook of the entire farm. When a decision is made, there are usually several reasons behind it and it is these reasons which this essay is aiming to study. The question "What are the reasons for the elderly to live on the farm even though the farm is not cultivated by them?" is also covered in the study. The essay is based on interviews and a study of literature, the results of the interviews included the fact that all farms which were interviewed had ceased livestock production, half of them were leasing out their arable land, all had bad faith in the future on the farms but the majority had nevertheless hope that the farm would remain in the family and that it in the future will be profitable to be a farmer. My conclusions of this study include that decision for ceased or reduced activity level on a farm in Torstuna is a mixture of several different reasons, it depends on age, that it is too much work, it is difficult to obtain it viable, that you have to build a new barn in order to continue, no one wants to take over because the scale is too small and there is too much bureaucracy, rules, red tape and paperwork. Reasons for the elderly to stay on the farm although they are not cultivating the land include that they have a strong sense of the place. The village and the farm is part of their life world which you do not want to leave and there is still hope left that the farm will remain in the family.

Sammanfattning

Denna uppsats är en studie som bidrar till den större frågeställningen ”Varför lägger fler och fler lantbruk ner?”. Ämnet valdes då det är ett väldigt aktuellt problem som behöver studeras mer. Studiens avgränsning är vilka skäl till beslut som leder till att gårdarna i Torstuna socken, Fjärdhundra, förändrar någon verksamhetsomfattning eller hela gården. När ett beslut tas finns det oftast skäl till detta, och det är dessa som denna uppsats undersöker. Frågeställningen ”vilka är skälen till att de äldre bor kvar trots att gården ej brukas av dem själva?” behandlas också i studien. Uppsatsen grundar sig på intervjuer samt en litteraturstudie. Resultaten av intervjuerna var bland annat att alla gårdar som intervjuades hade lagt ner sin djurproduktion, hälften hade arrenderat ut sin mark, alla hade en dålig framtidstro på gårdarna, de flesta hade ändå hopp om att gården skulle vara kvar i släkten och att det i framtiden ska bli lönsamt att vara bonde. Mina slutsatser av varför man lägger ner eller minskar verksamhetsomfattningen på en gård i Torstuna socken är en blandning av flera olika skäl, det beror på ålder, att man inte orkar driva gården längre, att det är svårt att få det lönsamt, att man måste bygga om för att fortsätta, att ingen vill ta över för det är för litet och att det är för mycket byråkrati, regler, krångel och pappersarbete. Skälen till att de äldre stannar kvar på gården trots att de inte brukar jorden är bland annat om att man har en stark känsla för platsen. Bygden och gården är en del av ens livsvärld som man inte vill lämna och man har fortfarande hoppet kvar om att gården blir kvar i släkten.

Innehållsförteckning

ABSTRACT	3
SAMMANFATTNING.....	4
1. INLEDNING.....	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Problemformulering och frågeställningar	2
1.3 Antaganden och mål med uppsatsen	2
2. TEORI – INTRODUKTION AV HUVUDBEGREPP	3
2.1 Platsbeteckningar - bygd, socken, hembygd	3
2.2 Livet som bonde - livsvärld, identitet, familj jordbruk, gemenskap, tillhörighet, generationsväxling, tradition, framtidstro	4
2.3 Skäl till minskad verksamhetsomfattning - lönsamhet, jordbrukspolitik, byråkrati, regler och krångel	6
3. METOD	7
3.1 Intervjuer.....	7
3.2 Litteratur	8
3.2.1 Källkritik av litteratur	9
3.3 Kvalitativa studier.....	9
3.4 Analys av empiri - fenomenologi.....	9
4. SOCKNEN OCH GÅRDARNA.....	9
4.1 Torstuna socken.....	9
4.2 Översiktlig tabell över de intervjuade gårdarna	10
5. RESULTAT	11
5.1 Platsen	11
5.2 Att ta över en gård - generationsskifte.....	13
5.3 Historisk tillhörighet	14
5.4 Att sälja en släktgård	15

5.5 Livet som bonde och mångsysslare	15
5.6 Skäl till minskad verksamhetsomfattning	16
5.6.1 Lönsamhet	16
5.6.2 Jordbrukspolitik och EU-stöd	17
5.6.3 Byråkrati och krångel	17
5.6.4 Maskin- och andra investeringskostnader	18
5.7 Framtidstro	18
5.8 Då och nu - vad har förändrats.....	19
6. DISKUSSION.....	20
7. SLUTSATSER.....	23
8. REFERENSER.....	24
Litteraturbaserade källor	24
Internetbaserade källor	25
9. BILAGOR	25
Bilaga 1. Intervjufrågorna	25
Bilaga 2. Tidslinje över Jordbrukspolitikens historia	27

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Jordbruksföretagandet är något som har förändrats och försätter att förändras. Förutsättningarna för att bedriva ett jordbruksföretag är inte som de har varit. Man kan se denna nya trend på många platser och Jordbruksverkets årliga statistik beskriver hur det förändras. Den jordbruksstatistiska årsboken för 2010 berättar att antalet företag där åkerarealen är mindre än 100 hektar har minskat varje år sedan 1990, samtidigt som företag med åkerareal över 100 hektar har ökat. Från 2005 till 2007 har antalet företag i alla storlekar under 200 hektar generellt minskat.

Sedan 1980 har antalet nötkreatur minskat med 397 000 djur, varav antalet mjölkkor har minskat med 300 000 djur vilket motsvarar 46 %. Antalet köttdjur har nästan tredubblats, främst under första delen av 1990-talet. Nu har även köttjuren börjat minska och ligger idag på en nivå som är ungefär som den var på 1980-talet. Orsaken till toppen på 1990-talet anses vara att man ställde om marker för bete i och med omställningsperioden som var då (Jordbruksstatistiska årsboken 2010). Antalet fårföretag har minskat med 19 % sedan 1980 medan antalet får har ökat med 38 %. Antalet svinföretag har sedan 1980 minskat med över 90 % medan antalet svin har minskat med 44 %. Hönsantalet ökade från 1980 till 1990 men har därefter åkt upp och ner (ibid.).

Priserna på jordbruksmark har också förändrats kraftigt mellan åren, nedan är en tabell över hur priserna (1000-tals krona/ ha) har förändrats från 1994 till 2009.

Tabell 1 Priser på jordbruksmark (1000-tals kronor per ha) (Jordbruksstatistiska årsböcker 1994-2009)

1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
8,3	8,7	8,3	9,1	12,1	11,9	13,9	18,9	xx	16,1	19,4	25,2	30,1	32,1	39,7	38,6

Några faktorer som påverkar det svenska lantbrukets förutsättningar är att Sverige gick med i EU 1995 och att användningen av ny informationsteknolog har ökat samtidigt som priserna på jordbruksprodukter minskat. Dessa faktorer har lett till att många lagt ner sina jordbruk eller ändrat produktionsinriktning (Nordström Källström 2008:16). I många studier där lantbrukare intervjuats har saker som minskad lönsamhet, ökad arbetsbörda, minskat antal boende i bygden och krångliga regler tagits upp.¹

I boken ”Ska hela Sverige leva?” som är ett försök att förmedla forskningsresultat via forskningsrådet Formas beskrivs många olika vinklar av landsbygdsproblem och möjligheter. Bland annat nämns vad som menas med landsbygdsutveckling, vilka de nya landsbygdsnäringarna är, hur det gamla jordbruket ska överleva, vad landsbygden betyder för staden, jordbruk med många funktioner, skogens/invandrarnas/kvinnornas/stadsbefolkningens betydelse osv. Läser man boken förstår man att det finns en hel del problem som man står inför, men samtidigt endel möjligheter.

¹ Exempelvis Nordström Källström 2002, 2008

Samtidigt som de småskaliga gårdarna lägger ner, blir de redan stora gårdarna större, effektivare, mer specialiserade och ger mer lönsamhet per enhet. Dessa jordbruk är så kallade insatsintensiva vilket betyder att externa resurser såsom spannmål, foder och handelsgödsel köps in istället för att produceras/tas tillvara på inom gården (Björklund m.fl 1999).

1.2 Problemformulering och frågeställningar

Med bakgrunden (kap.1.1) i vetenskap kan man dra slutsatsen att det finns fler än ett problem med att vara en småskalig lantbrukare. Markpriserna har blivit högre och högre med åren samtidigt som antalet gårdar under 100 hektar har minskat markant. Lönsamheten har förändrats och den nya tekniken och effektiviteten är riktade till de storskaliga lantbruken. Är det för att det bara går att överleva på storskaliga gårdar eller ligger det något mer bakom detta? Hur många lantbruk måste lägga ner innan det blir en förändring? Finns det ens någon gräns?

För att lägga ner en gård krävs ett beslut och ett beslut kräver att man har skäl som bekräftar detta beslut. Det är inte ett enda skäl som leder till ett beslut utan det är en mängd olika skäl som tillsammans motiverar ett beslut. Helena Nordström Källström (2002) har skrivit en rapport inom ett regeringsuppdrag från 1996 som gavs till Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Rapporten har getts ut inom projektet "CAP:s miljöeffekter" och bidrar med en studie om lantbrukarnas beteende och vilka faktorer som kan påverka beslutet att fortsätta eller lägga ner en verksamhet. Denna rapport liknar på många sätt min uppsats tema, men jag väljer att studera "skälen" istället för att använda begreppet "motiv" som Nordström Källströms rapport gör.

Denna uppsats bidrar till den större frågeställningen "Varför lägger fler och fler lantbruk ner?" genom en studie av vilka skäl till beslut som leder till att gårdarna i Torstuna socken, Fjärdhundra, förändrat någon verksamhetsomfattning eller hela gården. Jag är intresserad av besluten men framförallt av vilka skäl som gjorde att man kom fram till besluten. Den övergripande frågeställningen för denna studie är "Vilka är skälen som leder till beslut om förändrad eller minskad verksamhetsomfattning för en gård i Torstuna socken?". Några underfrågor till denna frågeställning är: "Vad är orsaken till att lantbruken i Torstuna socken har lagt ner en eller flera verksamheter på gården?" och "Vilka är skälen till att de äldre bor kvar trots att gården ej brukas av dem själva?"

1.3 Antaganden och mål med uppsatsen

Några av antagandena jag haft med mig in i studien är följande:

1. Många lantbruk lägger ner pga att det inte finns någon lönsamhet i verksamheten
2. Småskaliga lantbruk drabbas hårdare av nedläggning då utökad produktion inte är möjligt eftersom det krävs stora arealer för att få lönsamhet
3. EU-reglerna kring djurproduktion leder till fler nedläggningar

Dessa antaganden grundar sig på min bakgrundskunskap från en gård i en svensk liten landsbygdsort, av att snart ha studerat tre år i en agronomutbildning med inriktning på landsbygdsutveckling samt från allmänt intresse i ämnet.

Studiens övergripande mål är att ge ett bidrag till ökad förståelse kring skälen till varför lantbruk lägger ned och varför de äldre stannar kvar sett genom ett titthål i en socken i en svensk landsbygd.

2. Teori - introduktion av huvudbegrepp

2.1 Platsbeteckningar - bygd, socken, hembygd

Enligt Nationalencyklopedins svenska ordbok betyder *bygd* ”bebyggt område i landsorten som traditionellt utgör en enhet av t.ex. hist., geogr. el. ekon. skäl; ibl. inklusive mindre tätort(er); ofta med tonvikt på den gemensamma kulturen etc.”. Bonniers synonymordbok (Walter 2000:82) menar att bygd kan ses som synonymt med ”trakt, nejd, landskap; landsbygd, landsort, glesbygd”. Begreppet bygd är bevisligen förknippat med landsbygden, det rurala. Yvonne Gunnarsdotter (2005) har bland annat skrivit om landsbygdsutveckling, lokala gemenskaper, identitet, jakt men också om plats. Gunnarsdotter (2005:27) har skrivit att ordet bygd kommer från det forngermanska ordet ”buan”, som betyder dvälja. Ordet dvälja är även grunden till orden bygga, bonde, bo och odla som också är ord som är väldigt rurala. Begreppet bygd är ett vanligt begrepp som diskuteras bland många olika forskare, främst bland kulturgeografer och etnologer (Gunnarsdotter 2005:27). En geograf skrev på 40-talet en utredning av tre olika betydelsenyanser av ordet bygd, dessa var följande:

1. Befolknings- och odlingssynpunkt = odlat eller bebott land, kulturlandskap i inskränkt mening.
2. Kulturell samhörighetssynpunkt = mindre landsbygdsområde med kulturell särprägel-
3. Näringsgeografisk synpunkt = område som utnyttjas genom bestämda näringsgrenar (Eneqvist 1941:15 via Gunnarsdotter 2005:27).

En *socken* är ett område på landsbygden där invånarna ursprungligen besökte samma kyrka (Norstedts svenska ordbok 2006:1046). Man vet inte var begreppet har sitt ursprung, kanske till det förkristna tingssamhället eller också så kan ursprunget vara rent kyrkligt. Det man säkert vet är att sockenindelningen fanns på medeltiden, vissa forskare menar att sockenindelningen fanns redan innan kyrkorna kom till. Att det var just sockenindelningen som beslutade var kyrkorna skulle komma att byggas. (<http://www.ne.se/lang/socken> 2011-05-10). Sockenindelningen har även endel regionala skillnader, i Södra Sverige tros indelningen ha skett under 1100-talet. Under 1600-talet hade socknen fler ansvarsområden än bara kyrkan. Då var det även ansvar för exempelvis fattigvård, anställande av sockenhantverkare och skolundervisning (ibid). 1952 upphävdes socknens självstyre till fördel för kommunerna (ibid). Däremellan, 1872, var socknen uppdelad administrativt mellan kyrka och kommun (Gunnarsdotter 2005:110).

Hembygd är också ett vanligt begrepp på plats som syftar till området där en person växt upp eller bott väldigt länge. Personen i fråga har starka och livslånga band till en hembygd, ofta finner man att en hembygd ligger på landsbygden, där omgivningen och befolkningen är ganska konstant. Hembygd är ett begrepp som är starkt känsloladdat då det ligger mycket kärlek till hembygdens landskap, till människorna och till historien när en person tänker på sin uppväxtbygd (www.ne.se sökord:hembygd).

2.2 Livet som bonde - livsvärld, identitet, familjejordbruk, gemenskap, tillhörighet, generationsväxling, tradition, framtidstro

Edmund Husserl som ses som fenomenologins grundare har ett begrepp som kallas *livsvärld*. Livsvärlden är ”den konkreta erfarbara verklighet vi dagligen lever våra liv i och tar för given i alla våra aktiviteter” (Månson 2007:75). Om man ser på livsvärlden på Husserls sätt betyder det att livsvärlden finns och är en förutsättning för all kunskap. Samtidigt är livsvärlden platsen vetenskapen samlar empiri på, som teorierna måste återknytas till och det är även i samma värld som själva vetenskapen bedrivs på (ibid). Livsvärlden är alltså det förvetenskapliga, det som föregår och förutsätter all vetenskaplig kunskap. Husserl forsatte inte resonemanget kring livsvärlden men det finns många som har fortsatt resonera kring begreppet. Schutz var en av dem. För Schutz är livsvärlden ”de världsliga händelser och institutioner och socialt accepterade konventioner som konstitueras och rekonstitueras genom människors vardagliga och oreflekterade handlande” (Månson 2007:76). Livsvärlden kallar Schutz för ”kunskap av första ordningen” medan den vetenskapliga expertförståelsen som vetenskapsmän eller kvinnor besitter när de tolkar och förstår det vardagliga i livsvärlden kallas för ”kunskap av andra ordningen” (ibid). Ett ytterligare begrepp Schutz inför när han talar om livsvärlden är ”typifieringar”, vilket är kunskap av första ordningen om mönster som enkelt känns igen och förstås från livsvärlden (ibid). Typifieringar är alltså mönster som man tolkar till ett sammanhang via sådant som sker på rutin, människor och upplevelser. Exempelvis om en ambulans kommer med blåljus och sirener vet man vad som sker och att man ska lämna företräde (Månson 2007:77).

Gunnarsdotter (2005:209) sammanfattar *bondeidentiteten* med två ord ”*kontinuitet* både när det gäller tid (årstidsväxlingar och generationsväxlingar) och plats (förvaltarskap), och av *självständighet* (familjen rår sig själv)”. Gunnarsdotter påpekar att de två nyckelorden kan verka motsägelsefulla, men hon förklarar det med att det är spänningsvidden mellan en bundenhet och en frihet som bondeidentiteten skapas (ibid).

Begreppet *familjejordbruk* är ett modernt begrepp, man vet inte när det började användas men Iréne A Flygare (1999:30) har fått muntliga uppgifter av Svenska Akademiens Ordboksredaktion att första gången begreppet hittats på pränt var i Social Årsbok från 1940. Flygare har skrivit en avhandling om generationsväxlingar i slättbygd där hon går in djupare i begreppen kring bland annat familj och familjebruk. Flygare presenterar en rad olika definitioner från andra forskare när hon redogör för begreppet. Några av definitionerna är följande:

- Att familjens arbetskraft är helt väsentlig och att det per definition inte finns några anställda i ett familjejordbruk – Chayanov (Thorner 1986 via Flygare 1999:32). I väst är begreppet vidare och där räknas även familjejordbruk med anställda in.
- Gasson och Errington gör en definition med sex kriterier där kärnan i definitionen är ”Företaget ägs och drivs av individer som relateras till varandra genom släktskap” - (Gasson & Errington 1993 via Flygare 1999:32f).
- Djurfeldt (1996a) menar att ”ett familjejordbruk förutsätts grunda sig på familjemedlemmarnas arbetsinsatser och dessa är i sin tur sysselsatta på gården. Familjen är oberoende av inkomster utanför gården och inkomsterna av jordbruket kan reproducera själva jordbruket i sig. Det egentliga familjejordbruket kännetecknas därmed av en reproduktiv autonomi” (via Flygare 1999:34).

Gemenskap eller *community* som man också kan kalla det är något som i dagens samhälle diskuteras bland forskare. Antropologen Rapport menar att ”communities inte existerar i sig själva, utan att de är beroende av individernas fria vilja att ingå i dem” (Amit & Rapport 2002 via Gunnarsdotter 2005:41). Någon som inte håller med Rapport är antropologen Amit som menar att personliga nätverk och sociala grupper blandas ihop av Rapport. Hon menar att det Rapport kallar för upplösta communities egentligen är personliga nätverk. Samtidigt menar hon att sociala grupper som exempelvis en förening skiljer sig då personerna i en förening kan bytas ut utan att läggas ner. Intresset och gemenskapen i föreningen består oavsett vilka som är med (ibid).

Tillhörigheten till en plats grundar sig ofta på det historiska, Westholm (1992) ger exemplet omarronderingarna i Dalarna. Lantbrukarna i Dalarna har haft en lång ägosplittring där de ”ständigt ärvt och delat, makat ihop, köpt, sålt och bytt markbitar” (ibid). Det intressanta med ägandet i Dalarna är att det spelar en större roll att äga en bit mark än att vara bunden till en bit mark för vissa, medan det för andra är viktigare med mer platsbunden mark. Detta skiljer sig beroende på om det är ett heltidsbruk, deltidbruk eller bara en markbit som någon utanför Dalarna äger (ibid) eftersom man vistas på platsen olika mycket.

Djurfeldt (1998) har gjort en indelning² i olika kategorier beroende på vad lantbruken har för arbetsinsats och inkomst. Denna indelning beskriver hur *heterogen* lantbrukarkåren är idag, man kan vara ung, gammal, medelålders, man, kvinna, ekologisk, konventionell, ensam, många, heltid, deltid, släktgård, köpt gård, mycket mark, lite mark, arrenderad mark eller utarrenderad mark osv.

Flygare (1999) skriver att ”jord kan byta innehavare genom arv, köp, byten, pantsättning med mera”, och att fördelningen av arv mellan *arvtagare* brukar ske medan arvlåtarna fortfarande lever. Förr var det vanligt att en arvdelen skedde i samband med något av barnens giftermål. Grovt sätt kan man se två huvudprinciper; realarv respektive odelbart arv. Det första innebär att jordegendomen delas vid arv och den andra betyder att egendomen hölls samman. Flygare skriver ”För den enskilda familjen kunde en sammanhållen egendom betyda att framtida generationers möjlighet att försörja sig på gården säkrades men att endast en av arvingarna gynnades” (ibid 1999:339).

Nordström Källström refererar till Djurfeldt (1998) där han menar att ”det för många bönder är ett överordnat mål att lämna över fädernegården till sina barn” och där planeringen ofta går ”utanför den egna livscykeln”. Arvet i sig tycks också ha en stor betydelse när man väljer att bli lantbrukare, ofta är det också så att gården ska vara i bättre skick efter varje *generationsskifte* (Salomonsson 1990 via Nordström Källström 2002:34). Nordström Källström (2002) refererar till hur generationsskiftessituationen i Storbritannien ser ut via Lowe et al. (1997) ”om det finns efterträdare för gården så finns det hopp för framtiden. I ett sådant läge görs investeringar och utökningar för att gården skall bli så framgångsrik som möjligt” (ibid:35).

² Kommer i kap 6.

Tradition är en kontrast till modernitet, Giddens (1990) menar att det är två sociala tillstånd som ska uppfattas som skillnad i tid och rum snarare än som i då och nu. Löfgren (1996) menar att begreppet tradition ändå associeras med ”ett diffust ”förr” vars tillstånd ofta grundas på lösa antaganden” (Löfgren 1996 via Gunnarsdotter 2005:37). Giddens menar att tradition inte är något ständigt, utan att det är något som måste återuppträffas av varje ny generation. Att tradition inte handlar om att motstå förändring utan att varje handling och erfarenhet integreras ”i kontinuiteten mellan dåtid, nutid och framtid” (Giddens 1990 via Gunnarsdotter 2005:37f).

Shweder & Bourne (1984) talar om skillnaden i att se på en kontext utifrån det traditionella respektive det moderna. I det traditionella ser man på sociala relationer och uppfattar en individ som en dotter, son, farfar, granne eller dylikt. Medan modernt organiserade kontexter uppfattar en individ som en person som får sin sociala identitet genom personlighet, stil, yrke eller dylikt. De benämner dessa två olika identiteter som *sociocentrisk- (tradition) respektive egocentrisk (modern) identitet* (ibid via Gunnarsdotter 2005:38). Man bör vara medveten om att denna indelning inte betyder att den sociocentriska identiteten inte har några individuella särdrag utan att denne förväntas vara mer underordnad för det gemensamt bästa (ibid).

Att ha en god *framtidstro* är detsamma som att tro att det blir bättre i framtiden än vad det är nu (www.ne.se sökord:framtidstro). Framtidstron bland lantbrukare är ofta nära sammankopplad med platsen man lever i och ens arbete där. Om lantbrukare på samma plats gör investeringar och satsningar på sin gård kan det ge hela bygden en bättre framtidstro (Saltzman 1997 via Nordström Källström 2002:27).

2.3 Skäl till minskad verksamhetsomfattning - lönsamhet, jordbrukspolitik, byråkrati, regler och krångel

Nordström Källström använder sig av ordet ”*motiv*” i sin rapport (2002), eftersom hon menar att beslut alltid grundar sig på flera samverkande motiv. För att få veta vilka motiven är vid beslut om nedläggning måste man enligt Nordström Källström också veta vilka motiv som krävs för att man ska vilja leva och verka på en gård. Om man tittar på vilka motiv som finns för att man ska vilja bruka sitt jordbruk kan man även se vilka motiv som saknas för att man ska vilja fortsätta (Nordström Källström 2002:11). Motiv är en synonym till exempelvis skäl, anledning och orsak. Ordet *skäl* används i denna studie då jag anser att ordet i fråga är mer neutralt och passande för sammanhanget. Motiv kan förklaras som ”skäl att handla på ett visst sätt” (www.ne.se sökord:motiv) och redan där kan man tycka att ordet skäl är ett mer rent ord för sammanhanget än motiv. Skäl definieras som ”omständighet som naturligen leder till visst handlande eller tillstånd” (www.ne.se sökord:skäl).

Lönsamhet är det högst rankade företagsmålet i praktiken. ”Även om lönsamhet inte är, eller borde vara, det enda målet är det mycket betydelsefullt eftersom ett företags verksamhet på sikt är avhängigt en viss lönsamhet” står det i *Den nya ekonomistyrningen* (Ax et al. 2009:28). Det är även viktigt att skilja på lönsamhet på kort respektive lång sikt. Generellt ser man på lönsamheten på lång sikt, men lönsamhet på kort sikt kan även det fungera när man vill öka lönsamheten under en viss avgränsad tid. Samma handling som ger lönsamhet på kort sikt kan ge negativ inverkan på lönsamheten på lång sikt (ibid).

Lantbrukare är ofta negativa till *jordbrukspolitik* och många upplever en ökning av *byråkrati, regler* och kontroller. I många studier där lantbrukare uttalat sig i frågan har det framkommit att ”mer framförhållning, klarare politik och mer delaktighet i besluten” önskas (Salomonsson 1999, Wahss 2001, Borgström & Ekman 1992 via Nordström Källström 2002:41). Bilaga 2 innehåller en tidslinje som visar hur jordbrukspolitiken förändrats över tid. EU:s gemensamma jordbrukspolitik, som också kallas för CAP (Common Agricultural Policy) kom till 1957 via Romfördraget (www.jordbruksverket.se sökord:jordbrukspolitik). Målen med jordbrukspolitiken är att jordbruket ska bli effektivare, att lantbrukarna ska få en rimlig levnadsstandard, att ha en stabil marknad för jordbruksprodukter, att befolkningen har tillräckligt med mat samt att ge konsumenterna rimliga priser på jordbruksprodukter (ibid). För att nå dessa mål har man tre olika principer; gemensamma priser, gemensam marknad samt gemensam finansiering. Under årens gång har det skett en hel del förändringar i jordbrukspolitiken, där man bland annat har insett att överskottsproduktionen inte längre är ett stort problem och att det inte är så bra att ge stöd för marker som ligger i träda, och inte heller att ha mjölkkvoter. EU-kommissionen föreslog inför 2008 nya regler som bland annat innebär att man ska avskaffa kravet på att tio procent av jordbrukarnas mark ska vara i träda, att mjölkkvoterna ska höjas fram till 2015 och sedan avskaffas, att gårdsstödet ska bli mindre till fördel för satsningar på landsbygdsutveckling samt att tvärvillkoren³ ska bli enklare (www.jordbruksverket.se sökord:jordbrukspolitik).

3. Metod

3.1 Intervjuer

Studien omfattar intervjuer med sju personer fördelat på fyra intervjuer. Intervjuerna har gett en inblick i hur deras gårdar ser ut idag och hur de förändrats över tid. Gårdarna har varit utgångspunkten i intervjuerna snarare än intervjupersonerna (se tabell 2). Huvudsyftet med intervjuerna har varit att förstå varför gården ser ut som den gör nu. Varför exempelvis gårdens marker är utarrenderade, varför gården skall säljas, varför djuren är borta eller dylikt. Tyngdpunkten i denna studie har varit att förstå vilka beslut som ledde till dessa förändringar och vad som ligger bakom besluten.

Gårdarna som valts ut har som gemensam nämnare att någonting har förändrats så att gården brukas mer eller mindre intensivt nu än innan. De utvalda gårdarna har varit i olika stadier, där vissa lagts ner utan att säljas, andra sålts, djurproduktionen försvunnit eller där man arrenderat bort all mark samtidigt som man bor kvar. Valet av gårdar har gjorts med hjälp av mina föräldrar som bor i socknen, av bekanta från närliggande socknar samt från informanter som tipsat om andra gårdar efter vi haft en intervju.

I bilaga 1 finns ett dokument som intervjuerna utgått ifrån. Intervjutekniken kallas för semistrukturerad och innebär att man har olika översiktliga teman och förslag till underfrågor till de olika temana. Under den semistrukturerade intervjun kan intervjuaren komma på nya frågor, hoppa över vissa frågor och välja antalet följdfrågor utifrån vad som kommer upp (Kvale 2009:146). Det positiva med detta sätt är att man kan vara flexibel och känna av stämningen när informanten ger svaren och utifrån det eventuellt växla till mindre laddade frågor som informanten känner sig mer bekväm med. De föreslagna underfrågorna till mina

³ Tvärvillkoren är regler som måste följas för att få full utbetalning av jordbruksstöden.

teman är även de av olika slag. De varierar mellan att vara väldigt enkla och öppna, till mer svåra och direkta. Uppföljningsfrågor och sonderande frågor användes flitigt under intervjuerna och när informanten berättade något intressant har jag försökt hålla mig kvar i ämnet med hjälp av olika tekniker såsom; tystnad, medhåll, förvåning men även med frågor som ”Kan du berätta mer om hur det var när det hände?”(ibid:150f).

Strukturerande frågor var väldigt bra att använda sig av i intervjuerna för att få en tydlighet med vilka teman som behandlades. De strukturerande frågorna håller ordning i intervjun, man kan exempelvis säga ”Nu har vi talat om detta och nu ska vi gå vidare till det här”. Även helt enkel tystnad visade sig vara ett enkelt sätt att få fram mer information. Det ger tid åt informanten att tänka över svaren och komma på mer samtidigt som intervjuaren får tid att kolla av anteckningar och resterande frågor (Kvale 2009:151f). Under intervjuerna utnyttjade jag tystnaden när jobbiga ämnen som man som intervjuare helst inte vill fråga om kom upp. Då fick jag svar på frågorna utan att behöva säga frågorna högt.

Trots att ledande frågor anses som aningen tabubelagda har jag ändå använt mig av ett fåtal ledande frågor i intervjuerna. Det intressanta med detta var att i nästan varje intervju kom svaren på de ledande frågorna upp innan de ställdes. Jag valde att ändå ställa de ledande frågorna för att därmed utveckla svaren och få det bekräftat.

Under intervjuerna användes de olika temana som en checklista och frågorna har varierat från intervju till intervju. Beroende på hur pratglad informanten varit har jag ställt olika många följdfrågor och intervjuerna har i sin helhet följt mina teman relativt bra. Intervjuerna i sig har tagit ungefär en till två och en halv timme, och utöver det har det blivit extra samtal under fikapausen och även vid rundvandring på vissa gårdar. Varje intervju har spelats in med diktafon för eget bruk.

3.2 Litteratur

Litteraturstudien har främst skett efter intervjustudien. Efter att jag transkriberat intervjuerna gjordes en så kallad meningskoncentrering som innebär att man ”drar samman intervjupersonens yttranden till kortare formuleringar” (Kvale 2009:221). Gunnarsdotter (2005:44f) beskriver hur meningskoncentreringen går till mer praktiskt. Att man delar en sida i en tabell med tre kolumner, där den första kolumnen är utsagor från intervjuerna, där den andra kolumnen är nyckelord/teman och där den tredje kolumnen är en snabbtolkning av det. När jag arbetade med meningskoncentrering märkte jag att det krävdes att man anstränger sig för att få det att bli avgränsat och konkret kring de olika nyckelorden. Det krävdes fler än en omgång meningskoncentrering per nyckelord.

Litteraturstudien baserade sig kring de olika nyckelorden jag fick fram från bearbetningen av intervjuerna. De olika begreppen är mer litteraturanknutna än verklighetsanknutna, informanterna använde sig inte av ord som ”livsvärd” utan de pratade om saker som hör dit. Under meningskoncentreringen var alltså nyckelorden som sattes efter informanternas utsagor tagna från litteratur.

3.2.1 Källkritik av litteratur

3.3 Kvalitativa studier

Att använda sig av intervjuer i en studie kan ibland ses som kontroversiellt (Kvale 2009:313) och därför känns det viktigt att beskriva hur jag arbetat med detta. Under intervjuerna har jag försökt vara så neutral som möjligt i min roll, tonen under intervjuerna har varit i samtalskaraktär och jag har lyssnat och ställt följdfrågor och låtit informantens åsikter komma fram. När jag varit osäker har jag använt mig av så kallade ”tolkande frågor” där jag frågat informanten ”har jag förstått rätt om du menar såhär...” (Kvale 2009:152). Efter intervjuerna när jag suttit hemma och transkriberat har jag förhållit mig kritiskt till det som informanterna sagt, jag har försökt tolka och analysera det som sagts för att förstå om det sagts av annan anledning än som sanningen. Detta för att jag är medveten om att informanten, i sin underordnad gentemot intervjuaren, kan ha känt sig manad att framstå i bättre dager. Jag är även medveten om att vissa av informanterna kan ha hållit inne med någon del av historien då de känner mina föräldrar väl. Dock upplever jag inte att informanterna som inte känt till mig eller mina föräldrar sedan innan betar sig på ett annat sätt än de som vet vilka mina föräldrar är sedan innan.

3.4 Analys av empiri - fenomenologi

Edmund Husserl (1859-1938) är grundare till fenomenologin (Bäck-Wiklund 2007:70) som från början handlade om det mänskliga medvetandets grunder, alltså medvetandet och upplevelsen (Kvale 2009:41). I Bäck-Wiklunds (2007:73) kapitel om livsvärld och vardagskunskap står det ”Genom att presentera hur vi människor möts i det verkliga livet blir det begripligt hur de olika kunskaper vi bär med oss hjälper oss att uppfatta omgivningen som något man känner till. Vi tolkar, och i socialt samspel skapar vi en ny situation och ny kunskap. På detta sätt konstrueras den sociala ordningen som vi känner igen, samtidigt som sammanhanget, kontexten, gen den sin egen lokala färg. Den sociala ordningen får därmed en dynamisk karaktär där såväl det generella som det specifika sammansmälter och individen blir som aktör delaktig i den sociala ordningens skapelseprocess”(ibid). Detta textstycke får mig att förstå det fenomenologiska tänkandet. Jag har utifrån denna förståelse försökt förstå och tolka mina informanter utifrån hur de upplever världen och hur de beskriver sin egen livsvärld (Kvale 2009:42). Det är viktigt att tänka på att beskriva det man ser snarare än att tolka eller förklara det man ser (ibid) därför har jag försökt att göra mina transkriberingar så exakta som möjligt likaså som mina återberättelser av vad som kom fram av intervjuerna.

4. Socknen och gårdarna

4.1 Torstuna socken

Torstuna socken hör till orten Fjärdhundra, i Enköpings kommun, i Uppland som hör till Uppsala län. Socken är 69km², år 2000 fanns det 690 invånare i socknen (Harlén 2003). Torstuna socken består av öppna slättbygder, dalbygder och skogsmarker. Namnet på socknen kommer från 1287 ”Thorstunum” som är ett sammansatt ord av guden Tors namn i genitiv och ordet tuna som betyder inhägnad. Betydelsen kan uppfattas på två sätt, antingen som en inhägnad kultplats eller som ett ”Tuna” som senare fått förledet som särskiljning (www.ne.se sökord Torstuna).

Det finns ungefär 680 fornlämningar i socken, bland annat stensättningar, skärvstenshögar

och älvkvarnar från bronsåldern. Det finns också 34 gravfält där hälften är från äldre järnåldern och dessutom en fornborg och en runsten. Sockenkyrkan var från början en medeltida stenkyrka, som blev till en modernare stenkyrka mellan 1723 och 1731, som sedan ersattes med en nyklassicistisk stenkyrka mellan 1792 och 1795. Kyrktornet kom mellan 1850 och 1851 (ibid).

4.2 Översiktlig tabell över de intervjuade gårdarna

Tabellen om gårdarna visar den övergripande informationen om de olika gårdarna. I resultatdelen kommer jag referera till exempelvis ”Gård 1” vid ett citat och då kan man titta på denna tabell för att urskilja vilken gård det gäller.

Tabell 2. Gårdar där intervjuerna skedde.

Gård:	Gård 1	Gård 2	Gård 3	Gård 4
Hur gården är belägen:	Boningshus på en höjd mot skogen, gårdscentra lite nedanför mot åkermarker	Gården är på en höjd, uthusen är omkring flera boningshus. Betesmarker nedåt mot ån	Gården är på en höjd mot skogen, med marker framför gården. Boningshus och gårdscentra är koncentrerat	På en liten höjd vid dalgången, mot skogen. Boningshuset står lite för sig och uthusen är vid sidan av markerna
Antal ha:	143 ha (inkl. skog)	60 ha	50 ha	27 ha (exkl. skog) 60 ha förr
Huvudinriktning (förr):	Mjölkkor, svin höns	Kött djur, mjölkkor, svin	Mjölkkor, utsädesodling	Mjölkkor, svin, höns
Gården idag:	Vall på allt	Spannmål	Arrendator	Arrendator
Sidosysslor:	Bortajobb, pensionär	Entreprenadjobb	Pensionär	Pensionär, gårdsgårdsvirke
Skäl till förändringar:	Lönsamheten, för lite betalt till för höga kostnader, slitna lokaler	Lönsamheten, nya bestämmelser kring husen, regler och krångel	Uppsagda på arrendegården, pga ålder	Sonen tyckte det var för litet för att hålla på med
Släktgård:	Ja	Ja	Ja	Ja
Antal generationer:	7	ca 3-4	3	5
Övertagandet av gården:	Arrenderade först, sedan köp	Pga. dödsfall	Tillsammans med syskon först, sedan ensam	Tillsammans med bror efter kriget, sedan ensam
Förändringar vid övertagandet:	Nej, skett successivt	Mjölkkorna försvann	Utsädesodling tillkom	Inte mycket, bara fler traktorer

Tillköp/ Försäljning:	En stuga 1936 och på andra sidan skogen ett torp på 1900-talet är fransålt	Två gårdar, denna gård är tre	En till gård på 80 ha	10 ha tillköpt
----------------------------------	--	-------------------------------	-----------------------	----------------

5. Resultat

Min gamla cykel från förr var nu utsläpad från en av logarna fulla med bråte. Turligt nog var min minsta lillebror hemma och hjälpte mig att släpa fram cykeln som stod långt in bakom allt som hela tiden tryckts in eftersom. Cykeln pumpades och testades. Den gick fint än. Nu var jag redo att börja cykla runt i socknen och göra mina inbokade intervjuer.

Jag tog fram min portfölj, stoppade i det som jag skulle behöva under intervjun, ett block, pennor, diktafonen, halstabletter och en extra halsduk ifall det skulle bli mycket motvind. Jag cyklade längs den gamla grusvägen mellan åkrarna. Insåg att det är rätt vackert såhär på våren när man kan se höstveten sticka upp alltefter snön smälter undan. Jag passade på att titta extra noga på allt, med nya glasögon, och jag försökte se saker som jag aldrig sett förut längs grusvägen bara för att bli klar och ren i tankarna inför intervjun. Precis innan jag kom fram sa jag till mig själv ”nu ska du komma ihåg att det är den du intervjuar som är i underläge – inte du själv”.

Jag togs emot hjärtligt, det blev en del prat innan intervjun ens hade börjat. Det var nästan svårt att få det att börja, men det blev ganska snart tillfälle att berätta mer om studien, syftena, om utbildningen och om det gick bra att spela in för eget bruk. Intervjun var igång. Det rullade på i behagligt samtalstempo och jag fick en hel del intressanta berättelser från förr. Det var roligt att lyssna på vad som berättades när informanterna fick ganska frisläppta ramar. Förutom att få svar på mina frågor fick jag också se på fotografier, på barn, barnbarn, barnbarnsbarn samt flygbilder på gården. Medan det gjordes fika fick jag sitta och titta på en fotoram som var en 80 års present. I fotoramen var det bilder från en utlandsresa som gjordes i samband med födelsedagen tillsammans med ett dussintal släktingar. ”Jag är inte van att vara ute sådär och åka. 1990 var vi i Amerika i tio dagar för (NN) var au pair i ett år” säger informanten. Jag får även höra hur det var att vara utomlands, vilken skillnad det var vid restauranger där det står människor och försöker locka in en jämfört med hur det är på hemmaplan.

Innan jag far hem igen för att transkribera intervjun stod vi i köksfönstret med en kikare och tittade på min hemgård och på något som såg ut som några rådjur. Informanten berättade att man har en himla bra utsikt över byn och att det brukar springa förbi väldigt mycket vilt.

När jag sagt adjö och börjat cykla hem börjar jag fundera på om jag verkligen fick svar på det jag var ute efter, ställde jag bra frågor och följdfrågor, förstods de på rätt sätt, vilka svar liknade eller skiljde sig från de andra intervjuerna. Cykelturen gick snabbt, på hemvägen hade jag vinden med mig istället för mot mig.

5.1 Platsen

Platsen var ett av huvudämnena under intervjuerna. Det var tydligt att platsen var något som har en stor betydelse. Svaren kom ofta snabbt och ibland i ett lite argt tonläge. Det var även

lättare att tala om det positiva med bygden än om det negativa. När vi talade om hur Fjärdhundra hade förändrats över tid var det många som påpekade att allt hade försvunnit: ”När jag gick i skolan där då fanns det ju en två - tre affärer där. Ett slakteri med köttaffär, post, järnaffär, två stycken banker, lantmännen med spannmålsmottagning, järnvägsstation, mejeri. Det fanns ju allting och nu finns det ingenting. En affär och en pizzeria. Det är väl det. Visst har det ändrat sig” (Gård 2). Andra var mer upprörda och talade snabbt med ett högre tonläge: ”Ja, det tycker jag är hemskt att de lägger ner post och bensin! Det tycker jag skulle göras någon ändring” (Gård 3).

Under intervjuerna märkte jag att det var en skillnad i att fråga om orten Fjärdhundra och om socknen Torstuna. Den enda kontakten vissa informanter haft med orten Fjärdhundra var när de gick i skolan där eller när barnen gjorde detsamma. På vissa av intervjuerna frågades även hur man upplevde att socknen hade förändrats. Gård 4 berättar hur det har förändrats i socknen: ”Alla bönder måste ju ha ett annat jobb också, minst ett jobb. Andra som har mycket större än oss måste ändå ha ett annat jobb. Det har gått till överdrift, det ska man säga, man har för stora fordringar, det går att leva på mindre, jag tror att folk vore lyckligare då, inte flänga omkring så. Som jag förstår så mistar vi bygdegården nu, församlingshuset har det varit problem med. Men annars är det inte så stora förändringar”.

De olika gårdarna som intervjuats ligger i olika delar av Torstuna socken, vid intervjuerna framkom även exempel på förändringar som skett i det närliggande området. Nedan berättar Gård 1 om hur antalet mjölkgårdar har förändrats på 40 år: ”Den här dalgången, -69-70 körde jag mjölk bilen en sommar, uppefrån Kålsta och ner till Djurby var det tretton (mjölkgårdar) och idag finns inte en endaste. Och det är en sträcka på 4,5-5 km. Och samtidigt hade jag 96 gårdar att hämta mjölk på och idag finns det kanske mellan fem och tio, tio är nog högt. Det här var ju då Fjärdhundra- Altuna- Österunda- Nysätra och Härnevi. Det är nog fem, ja det ligger där emellan.⁴ Men samtidigt blir det närmare fem än tio”.

Även Gård 4 är inne på samma ämne som ovan, men berättar ett exempel från en dalgång på andra sidan skogen om den förra. ”Det konstiga förstår du är att det finns inga djur. Nu äre ju en i Österunda och två i Torstuna, stora besättningar i Karleby och Isby. Men alla små besättningar är ju borta. Det fanns sju eller åtta på den här lilla biten.⁵ Men nu finns det ingen. Det är en sorglig utveckling egentligen. Vi hade ju en lanthandel bara 300 meter härifrån till ungefär 1962 och då bodde det tre familjer på var sidan av vägen, alltså sex. Nu bor det två personer i ett hus. Så det står ju fem tomma. Han som brukar det han bor ju i Morgongåva. Men hästar finns det gott om, men som det var på 30-talet, då var det nästan ännu mer, vissa gårdar hade ju ett tiotal hästar per gård”.

RL: Vad ser du som positivt respektive negativt med att ha en gård i Fjärdhundra?⁶

Gård 1: Jag har väl trivdas bra, för annars hade man inte bott här. Alla säger det är så fint men jag säger jag har då inte sett nått annat. Det är en dålig väg, men annars är det smidigt med närheten.

Gård 2: Om man ska ha något så sitter man ju inte och åker till Fjärdhundra, det blir ju till stan. Idag finns ju badet, rörfirman och sporthallen då. Det är väl positivt. Själva samhället i

4 Räknar upp fem gårdar som fortfarande är igång och har mjölkproduktion. Jag censurerar namnen på gårdarna.

5 Den här lilla biten motsvarar några km väg längs en dalgång. Gissningsvis 3-4 km.

6 När det står RL i fetstil är det något underteknad frågade under intervjun.

sig är väl inget negativt, men det blir väl mer att det är negativt med att det inte finns något där. Man har ju inga ärenden dit.

När vi talar om Torstuna socken berättar Gård 4 var gränserna går kring socknen ”än är skiljet. Altuna skiljer, och Simtuna, sen går det mot Härnevi och ja det går mot alla socknar och Vittinge här uppe då”. Gård 4 berättar även att Torstuna är den näst största socknen, att Simtuna socken är större för i Simtuna räknas även samhället Fjärdhundra in. Det är sex församlingar: Simtuna, Torstuna, Österunda, Härnevi, Frösthult och Altuna. Det kommer fram endel historier om socknarna emellan men när jag frågar om det är konflikter mellan socknarna berättar Gård 4 att ”det är mest på skoj. Eller ja lite om man tänker på det här med kyrkorna, det är ju en massa småkyrkor visst är de lite av lokalpatrioter. Det är många som inte gärna går till en annan kyrka”. Varje socken har nämligen en egen kyrka.

5.2 Att ta över en gård - generationsskifte

Av de intervjuade gårdarna är alla släktgårdar och de har alla varit inom släkten i minst tre generationer. Gård 1 har varit en släktgård i flest generationer, nämligen sju. Alla de tillfrågade var med mycket som barn och hjälpte till på gården. Under intervjuerna upplevde jag att informanterna tyckte att det var roligt att berätta om just detta. Det blev en hel del historier från förr och en del skratt.

RL: Var du med och hjälpte till på gården när du var barn? Vad fick du göra?

Gård 1: Jag har aldrig gjort något annat, mera på slutet (skratt). När jag var väl två tre år hade dom en dräng här och då hade dom en gammal traktor och den hade dom gjort en låda på och så när han gick ut på morgonen då och skulle börja köra då sa han ”var är pojkfan då”, för då skulle jag med, och då la han mig i lådan så då var jag med och så vakna jag när han skulle hem och äta middag. Så jag låg på traktorn och sov mycket. I den åldern var man med, ja man var med hela tiden alltså.

Gård 2: Jag har aldrig gjort något annat, född bonde kan man väl nästan säga. ”När han inte fick vara med gjorde han sattyg” (kvinnan). Man fick vara med och styra någon häst ibland. Och mota kor morgon och kväll. Bära ved.

Gård 3: Jag bodde på en gård i Vittinge också, jag har varit som en karl jämt och jobba. Jag har kört traktor, och häst, jag har kört häst till kvarn till kvarn gick det sakta sakta och hem gick det riktigt fort. Dom ville hem dom. En gång gick jag och min mor och gjorde skylar. Vi band dem och satte ihop dem tre och tre och sex och sex och så satte vi upp dem i skylar. Och en gång kom det en orm och slingra på bandet och slingra sig ner i lasset. Och jag fick ju inte tag på han. Och tänk vad otäckt det var när man körde hem. Man satt och körde och tittade bakåt. Och gud vad rädd man var. Och sedan på kvällen efter jag mjölkat kom ormen och slingra sig och då kom pappa och slog ihjäl han. Då var jag kanske tretton, fjorton.

Gård 4: Ja, det fick man ju börja på. ”Han gick i skogen när han var 11 år har jag hört men då kände inte jag honom” (kvinnan). Far min låg ju ute jämt och jobba. Jag med. På sextioalet hade jag 3 000 tunnland (skog) som jag skötte hos en dam. Ja, det är klart man fick ju börja köra med häst väldigt tidigt. Att köra var ju bara till att traska med mycket vettu, det var ju

inte så farligt egentligen. Under skörden fick man ju vara med och hässa, köra hö och säd, skyla och allt vettu, sköta djur å. Jag har aldrig vantrivts med det. Sen när man var lite äldre jobba vi mycket på tegelbruket då. De körde bara på somrarna, då var jag väl 14 år.

Vi talar också om de egna barnen har varit med mycket i jordbruket och hjälpt till men de flesta säger att det inte går att jämföra med hur det var förr. För ”då var det ju mjölkkor och då finns det mer att göra. Idag finns det ju fritids och förskola och sånt, idag är de ju aldrig hemma. Förr var man ju alltid hemma” (Gård 2). Gård 2 berättar också att man tog hand om sig själv mer när han själv var barn. Nu för tiden menar han att barnen är upplärda att bara hålla på med en och samma sak i en halvtimme för att sedan gå vidare till nästa aktivitet. Då måste de ha någon som säger till vad de ska göra istället, för så är det på dagis och fritids. Gård 4 berättar om en av döttrarna som inte var så intresserad av att vara med och hjälpa till som barn men sedan visade det sig att hon sökte in på en trädgårdsutbildning och de hade ”ingen aning om att hon var nå trädgårdsintresserad”.

När informanterna skulle ta över gårdarna gick det till på ganska liknande sätt. Två av gårdarna (Gård 3 och 4) tog över tillsammans med ett ytterligare syskon och sedan när de gifte sig flyttade den ena familjen och den andra blev kvar. ”Jag arrenderade ju första tio åren, sedan köpte jag” berättade Gård 1. När vi talar om hur det kom sig att det var just de som tog över hemgården får jag liknande svar av gårdarna; de var flera syskon men ”det blev så att” de andra flyttade ut.

5.3 Historisk tillhörighet

Av de intervjuade lantbrukarna är det flera som berättar om gårdens historia över hundra år bakåt i tiden. På Gård 1 får jag se en karta från 1853: ”Den här gården fanns vid laga skifte, och det var 1850. Då var det fem gårdar här i byn. Och sedan blev en utflyttad. Men den här gården har alltid funnits. Men ägarbilderna såg ju annorlunda ut, då var det ju bara småbitar.” Vi tittar tillsammans på kartan och pekar ut de olika husen och vilka plättar med åkermark som hörde till gården. Vi ser också hur det har förändrats i tid, då det förr fanns fem gårdar i byn. När vi tittar på de olika småplättarna som var åkrar förr säger informanten ”Det finns smågupp på gårdet utanför som är gammal dränering, det syns bra på gamla kartan, man ser det på vägen.” Jag uppmanas att på hemvägen kolla på vägen efter dessa gamla märken. När jag cyklar hem ser jag tydligt att det är markeringar på grusvägen, det är mer som mörknande fläckar än gupp men det är väldigt tydligt att man än idag kan se historien.

Under intervjuerna är det ofta så att svaren inleds eller avslutas med någon historia om hur det var förr. När Gård 4 får frågan om gården är en släktgård får jag höra om hur det hela började: ”1855, då var det värmlänningarna som körde och nyodla, plöjde och jobba i skogen. Sen slog de sig till här. Sen var det kanske lite glapp, min farbror blev död i slutet på 1800 i koma. Då flyttade min farfar till granngården, hon var änka (farbrors fru) och det här blev väl lite nersjasat, någon arrendator och tillhåll för tattare. Men min far köpte tillbaka det 1916.” Informanten berättar också att dessa värmlänningar brukade byta namn varannan generation, att man tog förnamnet till efternamn istället.

5.4 Att sälja en släktgård

När vi talar om att sälja gården är många väldigt negativa: ”Ja, sälja är svårt, då köper andra marken. En möjlighet är ju att ha gårdscentra kvar och sälja jord och skog. Men ja, jag vet ingenting jag. Är gårdscentret kvar kanske det känns bättre ja. Det är en svår fråga” (Gård 1).

Det verkar finnas en oro för framtiden, men även ett hopp och en tro om att det ordnar sig ”Men jag tror att det blir nog kvar i slakten på ett eller annat vis” (Gård 4). En annan gård bryr sig mer om det sociala ”Det är okej sålänge alla är överens. Det värsta som finns är osämja. Om alla är överens tycker jag att det är okej” (Gård 3) när vi talar om eventuell försäljning i framtiden.

En av de intervjuade har hemgården på annat håll och är därmed mer öppen för att sälja gården som brukas idag ”Jag har ju hemgård på andra stället. Den här, ja det är väl klart att den blir såld. Ja, ungarna har ju jobb ändå, men det är ju ingen som kommer driva an (gården). Men i och för sig kan den ju bli utarrenderad. Det beror väl på när han blir såld å, kanske flyttar tillbaka eller så kanske jag blir på ålderdomshem. Hemgård ligger ju bra mycket bättre till, där finns ju skog också. Så där kan man ju också ut och jaga. Man ska väl ha nått roligt också” (Gård 2). Samma gård uttrycker även att det är svårt att göra något åt att fler och fler jordbruk blir till hästgårdar ”Det vore väl bättre om det var en bonngård. Men man känner väl sig själv om det kommer någon stockholmare som vill ha en hästgård och betalar bra så säljer man väl. Det gör väl alla”.

5.5 Livet som bonde och mångsysslare

Hur det är att vara bonde var inte något jag frågade efter under intervjuerna, men det var något som kom fram i varje intervju. Gård 1 beskriver hur det var att hålla på med mjölkkor: ”Nu efteråt skulle jag ha slutat tio år tidigare minst. Det beror på så mycket jobb för så lite. Det krävs ett bra intresse. Då nåt år under den där tiden var jag med i JEU (Jordbrukets Ekonomiska Undersökning) och då skulle man skriva alla timmar för allting, vad man gjorde på ett år. Jag var med i en fyra års period. Och det sträckte sig en period till så det var åtta år. Ett par år var jag över 4 000 timmar, egentligen är det 2 000 på heltid. Man jobbar ju 365 dagar per år och börjar halv sex och var inne igen halv sex. Vid skörd och allt så rullar det ju bara på. Även på helger”. Samma gård beskriver hur man som lantbrukare blir bra på att kunna lite av allting utan så mycket utbildning: ”Jag har sagt så, jag är inte utbildad på någonting men jag kan lite av allting. Jag gick i lantbruksskola en vinter, på fem månader skulle man lära sig allting. Man hade inte tid med mer. Man fick lära sig allt; husdjur, växtodling, ekonomi”.

Gård 2 beskriver hur en lantbrukares sysslor har förändrats över tid ”Nu är det ju mera entreprenadjobb, förr var det ju mjölkkor lite överallt. Från början var det ju både grisar och kor, och höns, häst och ja det fanns ju allting då. Det fanns det ju när jag var liten också”. Samma gård beskriver hur verksamheten ser ut idag för honom själv: ”Spannmål (på gården), resten är entreprenad och åker runt i Fjärdhundra och hjälper till. Rundbalspress och sånt. Det är allt möjligt, sådd, tröskning, för de som har djur och de som inte har djur. Men mest de som har djur kanske, de som har minst tid. Och andra som har jobb vid sidan om. Man får prioritera sin tid när man vill leja bort något”.

Jag passade även på att fråga om någon av gårdarna saknade att ha djur, svaren blev lite olika ”Nej, inte alls. Men trodde det skulle vara värre på våren och så vid sådd när man inte har något att göra, men det var inte så farligt, det går över. Man hittar andra saker att göra” (Gård 1). Gård 2 var av lite annan mening: ”Ja, djuren har ju sin tjusning. Men det är skönt att ha lite mer ledigt, någon gång ibland. Men på sommarn är det väl inte så stort problem då är de ju ute men på vintern måste man ju ha någon att se efter dem om man ska ha lite ledigt. Som sagt var, det är väl lite konstigt att inte ha några det äre väl, men det är skönt också. Men frihet har man ju aldrig tycker jag det verkar, för det spelar ingen roll om det är helg eller inte. För blire någon vattenläcka så spelar det ingen roll om det är helg eller vardag. Det är ju allt möjligt, det är väl lite roligt på ett sätt, träffa lite folk å. Har man börjat en gång är det svårt att säga nej”.

Gård 3 berättar om hur det var när de var tvungna att sluta med mjölkkor ”Jag kan berätta en riktigt rar historia om kor. -91 sålde vi alla våra mjölkkor för att jag skulle få pension när jag var 60 år. Sluta med korna sa de från myndigheterna. Jag fick 6 250 kr i mjölkpension om jag sluta, i månaden och jag fick ju mycket mer då än vad jag får i vanlig pension. Och så sålde vi en ko till (namn) i Grillby och så bad vi om att få köpa tillbaks kalven för vi hade seminerat med en charolaistjur. För vi skulle få ha kött djur i fortsättningen. Och det var en stor fålla med massor av kor. (I Grillby när de skulle hämta kalven) Och när min man och jag kommer fram till hagen så är det en ko som kommer fram till oss, och det var vår ko. Kan du förstå det? Ja, då grina vi ju. Vår ko”.

5.6 Skäl till minskad verksamhetsomfattning

5.6.1 Lönsamhet

Lönsamhet är något som kommer upp flitigt under intervjuerna när vi talar om varför verksamheterna på gården har minskat i omfattning. Gård 1 har lagt vall på all mark eftersom ”Det är för lite, för dyra maskinkostnader för det lilla, för dåligt betalt för det man får och i andra ändan är det för dyrt. Så systemet tycker jag är fel totalt”.

Gård 3 berättar sin syn på varför det är svårt att få det att gå runt som mjölkproducent: ”Det är så mycket omställningar så det blir svårt för alla mjölkproducenter för de får lite betalt och samtidigt höjs och höjs det. Gödning och sånt. Jag undrar inte på att de inte orkar hålla på. Han som kör här har en massa kor, men han har flera stora pojkar som hjälper till.”

Gård 4 talar lite mer om lönsamhet ur en annan synvinkel ”Oförnöjsamhet, man har för stora fordringar alltså. Vissa delar går det att leva på småbruk men här är det inte att tala om heller. Det verkar inte som det ska komma tillbaks heller. Där nere (i landet) finns det ju små besättningar. Men de har inga tröskor, de har väl en-två robotar”.

”Lönsamheten. Det blir ju mindre och mindre. Medan man måste ha större och större för att det går runt. Inte kommer mjölk bilen ut om du har tre kor här” (Gård 2). Gård 4 berättar om sonen som arbetar i Västergötland och åker runt till gårdar. ”Kommer man ner till där han jobbar är det helt annat, där är bara smågårdarna kvar. Mjölkproduktion och sånt. De har ju bra ekonomi och så.”

RL: Hur tror du att det kan komma sig att de kan leva på små jordbruk där?

Gård 4: Ja, där lär ju naturbruksskolorna vara lite syndabocker. Här lär ju lärarna att det behövs 4-500 hektar för att det ska löna sig. Svalöv lärde han sig allt, han hade ingen nytta av driftledarutbildningen i Sala heller. Han hade lärt sig allt på Svalöv, det ligger i Skåne.

5.6.2 Jordbrukspolitik och EU-stöd

Jordbrukspolitikerna är något som kommer upp i alla intervjuer, ofta handlar det om olika stöd och bidrag. Det skiljer sig lite mellan gårdarna när det gäller om man är positiv eller negativ till EU. I en av intervjuerna kom den klassiska frasen från EU-kritiker om att man borde få betalt för det man gör istället för bidrag. Gård 1 säger att: ”Det går mot stora och få bruk och bidrag. Hellre betalt för det man får och utan bidrag. Jag ska inte sköta ute, jag ska sköta vid skrivbordet för att få minsta lönsamhet. Och det går ju inte. Men samtidigt förstår jag inte riktigt det, för om jag får bidragen för att det ska gå runt, varför inte få betalt för grejerna så att det ska gå runt, de är ju med och betalar det ändå, i bidragen. Betalar man lite mer för produkterna och slopar bidragen så blir det ju mindre för alla. Då slipper man betala till EU lika mycket”. För att förtydliga slutet av citatet menar Gård 1 att det skulle löna sig för alla att slopa bidragen eftersom alla svenska invånare betalar skatt som går till EU som i sin tur går till stöden. Om man istället betalade bonden direkt för vad som görs så skulle pengarna slippa gå omvägar.

Gård 2 slutade med miljöstödsåtagandena eftersom ”Man måste binda sig i fem år. Och det har man blivit för lat för, man har så mycket annat att göra”. Samma gård berättar om hur krångligt det var med EU-papprena i år ”i år var det ju riktigt jävligt. Har gjort det där på datan varje år sedan det börja. Men i år funka det inte alls, kartjäveln funka inte alls. Och innan har det gått bra. Det tog ju inte lång stund. Det tar ju längre tid första gången när man gör åkrarna och det men sen är det ju bara att fylla i. Och i år gick det inte alls med kartorna. De som gjorde det första gången i år lär ju fått hjärnsläpp”. Gård 2 uttryckte också en hel del ilska om EU och dess byråkrati. Ett exempel som togs upp var när handjursbidragen skulle skickas in. Då det var väldigt svårt att se numren på tjurarnas öronlappar i hagen så hade man kommit överens med slakteriet om att dem dagen efter slakt skulle ringa och räkna upp öronnumren. Men denna gång var det en ny person som jobbade på slakteriet så det glömdes bort till dagen efter ”senast skickade jag in en dag försent och då var det 27 000 åt skogen för handjursbidragen”. Det framkom även att detta ansågs vara ett väldigt tillkrånglat och byråkratiskt sätt för: ”Det är hopplöst med numren, ska man försöka skilja på dem (tjurarna) och det är ju inte så jävla roligt att gå in till dem heller. Är det en tjugo tjurar går man inte in hur som helst”. Om en tjur tappar öronmärket så går det inte att sälja tjuren. Så för att kunna sälja tjuren måste man få på märket igen och det är en process i sig eftersom tjurarna är så pass stora ”man får väl tränga in dem i en vagn och stå på kanten och försöka göra det”.

5.6.3 Byråkrati och krångel

Gård 2 beskriver skälen till att de slutade med grisar på följande sätt: ”Sen kom de här nya bestämmelserna att man inte fick ha grisarna, det var nya bestämmelser om hur stora basen skulle vara. Det var väl på 80-talet kanske. Slutet på 80-talet, eller 90-talet kanske”. Då började Gård 2 med kött djur för det fanns betesmarker på gården. Som mest hade gården 70-80 stycken men ”För fyra år sedan slutade jag med det då. För det var nya miljöstödsåtaganden så då tyckte jag det gjorde detsamma”. Informanten på samma gård säger därefter i ganska arg ton: ”De kommer ju med såna jävla krav nuförtiden så att det går ju inte

att ha djur längre, papper, papper, papper. Det är ju mera noga med djuren än vad det är med människor, där får de ju ligga på våarden i sin egen skit till det kryllar maskar om dem. För det ska man ju inte missköta djuren heller, men någon måtta får det väl vara”.

När jag frågade Gård 2 om skälen till varför verksamheten förändrats över tid på gården kom det fram att ”det är väl lönsamheten men mest är det väl det här med krångel och regler och allt. Investeringskostnader. Det är väl det som driver på alltihopa.” Gård 2 menar alltså att det mest pådrivande skälet till förändring är att man hela tiden måste göra nya investeringar: ”Är båsen fem cm för korta så måste man bygga om och så är det en äldre bonde, inte fan gör väl han det. Om man bygger nytt bygger man väl efter normerna som är. Men är det fem cm som skiljer. Mår kon bättre om det är fem cm kortare än normen i båsen? De har väl aldrig mått dåligt förut? Men om man bygger nytt rättar man sig väl efter det! Men det är ju så stelbent allting. Det är ju kört om det är fel mått, men de är ju inte större än de var förut. Takhöjden borde ju räcka, jag förstår inte vitsen med det där”. Som man ser av citatet visar informanten en hel del ilska mot att systemet är stelbent och byråkratiskt. Informanten menar att det är svårt att förstå varför takhöjd och båsstorlek ska spela roll idag när det inte gjorde det förr.

5.6.4 Maskin- och andra investeringskostnader

Maskinkostnader kommer upp många gånger i intervjuerna ”Ja det blir ju bara storgårdar till slut. För lönsamheten och att maskinerna är så dyra. Ja ingen kan ju köpa maskiner till så små gårdar. Det finns ju inga småmaskiner längre” (Gård 2). Lite senare i intervjun när vi talar om framtiden berättar informanten: ”Man kan inte köpa alla maskiner idag, de är så dyra idag. En dyngspridare går på några hundra tusen och en press går inte att ha själv, om du bara kör 150-200 balar och den går på 7-800 tusen, det går ju inte. Förr körde man ju allt (spannmål) till Fjärdhundra själv, till mottagningen (Lantmännen). Men nu kommer det ju lastbilar och hämtar. De lägger ju ner överallt det går inte att köra själv.”

Gård 1 berättar också om skillnaden i pris på maskiner från förr till 1970-talet till idag: ”-70 så köpte jag en ny tröska och den gick på ca 30 000 och en motsvarande idag ligger på en miljon. I den storleken då. Du vet när farsan höll på då kunde de åka ner med spannmål och sedan köpa en traktor och betala den direkt”.

”Markerna har ju höga värden kring de här områdena. Om man säger när jag tog över gårn och köpte då kring -80 låg taxeringsvärde på 400 000 och nu ligger det kring 9-7,5 miljon” (Gård 1).

5.7 Framtidstro

När jag pratade om temat framtid med mina informanter kändes det tydligt att det var ett ämne man helst inte pratade så mycket om. Det blev en del tankepauser och många frågetecken och det märktes att det var lättare att tala om hur man hoppades att det skulle bli istället för att tala om hur man trodde att den egna gården skulle se ut i framtiden. När det talades i mer generella termer om vad man tror krävs för att kunna leva på en gård idag blev det en lättare stämning i luften och det verkade lättare för informanterna att besvara frågorna.

De olika gårdarna har olika syn på framtiden, Gård 3 hoppas att det ska löna sig att vara bonde i framtiden, Gård 1 hoppas att gården blir kvar i släkten men tror att det är omöjligt att leva på gården på heltid i framtiden: ”Det är för lite både mark och utrymme. Utrymme går för byggnation men då finns det inte mark till det (att bedriva djurproduktion)” (Gård 1). Gård 2 tror att framtiden för gården blir att den blir hopslagen och blir ännu större, kanske att det blir en hästgård och att marken går till en granne. ”(Skratt) Den dagen bryr jag väl mig inte om det så mycket. Men det är klart, det är ju synd att det blir färre men större gårdar” säger Gård 2. Gård 4 uttrycker mest skepsis för framtiden ”Du vet det kan inte bli nå bruk, att det börjar leva upp det tror jag inge på. Då måste det ju ändras politik. Som sagt var det tror jag inge på”.

RL: Vad tror du krävs för att man ska kunna överleva på en gård idag?

Gård 1: Skratt, nu börjar du på, svåra frågor! Helt annan lönsamhet, men det har gått för långt, det går inte att komma tillbaks. Inte på en sådan här gård, det krävs att gården är mycket större.

Gård 2: Ska du köpa en gård så behöver du väl ha en 3-4-500 hektar. För att få nån ekonomi på det med maskinerna och det där. Men det är ju skillnad om du har en gård sedan förut, och inte har några större skulder. Då kan du väl leva påt. Men idag är det ju mer maskinsamverkan, förr skulle ju alla ha sina egna maskiner.

Gård 3: Ja, det måste nog vara lite huvudbry och bestämmelser, olika sorter om vad man ska odla, om vad som är lönsamt, och ta det som är lönsammast. Sen är det ju god hjälp att det finns sånt där EU-stöd. Annars äre nog svårt. Men det är god hjälp.

Gård 4: Det måste ju bli något annat än bara själva jordbruket. Djurproduktion det går ju, om man vill satsa på det. Då behöver man ju inte så jättestora areal, bara till beten och sånt. Visst går det. Hantverk kanske. Men det krävs mer än vanligt lantbruk.

5.8 Då och nu - vad har förändrats

”Det var en konstig inriktning då vettu på 60-tal då det skulle rationaliseras och bönderna var avundsjuka på varandra och ville köpa jord och ja, det var ynkligt, fyfan! Usch!” säger Gård 4. När jag frågar om det inte börjar bli lite liknande igen idag så svarar informanten jakande samtidigt som han nickar och ojar sig lite.

Det är många av de intervjuade som berättar om skillnaderna mellan förr och nu. Många nämner hur många personer en gård kunde föda på den tiden. ”Då när jag växte upp på den här gården så ja, vi var ju då fem personer; det var piga, en eller två drängar och en ladugårdskarlar med familj, och gårn bar upp alla de personerna. Och idag går det ju egentligen inte. Frun jobbar borta och jag jobbar borta och gården är inte lönsam. Det här började ju långt före EU.” (Gård 1).

Gård 3 påtalar lite missnöje med att arrendatorn bara har en gröda på allt. Men säger samtidigt att ”Jag tycker ju han är en bra människa. Jag orkar ju inte göra något mer. Och nu har vi ju sålt gården (akademikerarrendet) till bra människor också. Och nu har jag kämpat och sålt lösöret sedan (NN) gick bort. Det är lite grejer kvar, men det är inte mycket”.

6. Diskussion

Denna studie har försökt besvara vilka skälen till beslut är när en lantbrukare i Torstuna socken valt att minska, förändra eller lägga ner en eller flera verksamheter på gården. Vilka är då skälen till minskad verksamhetsomfattning? Det är en blandning mellan flera olika skäl; det beror på ålder, att man inte orkar hålla på, att det är svårt att få det lönsamt, att man måste bygga om för att fortsätta, att ingen vill ta över för det är för litet och att det är för mycket byråkrati, regler, krångel och pappersarbete.

Lantbrukarrollen i Sverige har förändrats, det är inte längre som det har varit förr i tiden utan det krävs att man har koll på fler saker. Att man har koll på vad som förändras så att reglerna kan efterföljas, att man har koll på alla siffror som ska föras in i pappren till EU. Man måste helt enkelt vara konstant uppdaterad på förändringar som i historisk mening inte var lika framträdande i lantbrukaryrket. Det krävs att man lägger mycket tid inomhus med pappersarbete parallellt med att man ska vara ute och sköta gården. Människors val av livsstil påverkas till stor grad av den motsägelsefulla kunskapen som finns i det moderna samhället. Massmedia spelar en stor roll i spridningen av den varierande kunskapen. Människor måste hela tiden ta ställning till olika experters råd, ofta talar expertutlåtandena emot varandra. Exempelvis när det gäller olika hälsometoder (Johansson 2007:440). Man kan även se till olika expertutlåtanden om hur man ska göra för att få störst lönsamhet. ”Man brukar säga att bönder är beroende av vädret, men i dagens kommersialiserade jordbruk är inte vädret det största problemet utan jordbrukspolitiken” menar Djurfeldt (1998). Han menar att jordbrukspolitiken gör så att det egentliga familj jordbruket inte fungerar, alla regler och lagar gör så att den forna bonderollen förändras. Lagstiftning nämns ofta som en orsak till varför man funderar på att lägga ner sin verksamhet. Det kan kännas bättre för en bonde att försvara varför det lades ned om orsakerna finns utanför själv gården. Nedläggningen är inte lantbrukarnas fel utan beror på olika faktorer som de inte själva kan rå över. Historiskt sätt anses dock lantbrukarna vara ”överlevare” (Borgström & Ekman 1992 via Nordström Källström 2002:42). Av lantbrukarna jag intervjuat är det ingen som nämner någon orsak som beror på en själv till varför man lagt ner. Det är enbart en av informanterna som nämner en sak som berott på en själv, men det var i generationen innan då ett dödsfall ledde till att gården gick till nästa generation. I övrigt är skälen till beslut om nedläggning av karaktären ”inte lantbrukarnas fel”.

Hög ålder och generationsväxlingar som aldrig blir av är också ett av skälen till att gårdarna blir mindre och mindre intensivt drivna. I denna del av landet krävs det att man har stora marker för att få det att gå runt, därav blir det svårare att få barnen att vilja ta över när förutsättningarna är som de är. Barnen flyttar och jobbar med annat, eller bor kvar på gården och jobbar med annat. Många av de äldre blir kvar på gårdarna samtidigt som gårdarna fasas ut. Markerna arrenderas ut till någon yngre förmåga som har tid och ork, djuren försvinner successivt, uthusen står tomma och de äldre är kvar i boningshusen och jobbar borta eller sysselsätter sig med annat parallellt med att vara pensionär. I Flygares (1999) studie av generationsväxlingar gjordes en indelning av vem som ville bli bonde, den första gruppen

gjorde ett aktivt och medvetet val. Dessa kallade Flygare för ”de övertygade”. Den andra gruppen kallades för ”de traditionella” och var de som aldrig gjort något val utan som hade växt in i rollen som bonde. Den sista gruppen, ”de alternativa”, var de som haft andra framtidsplaner men som gett med sig för föräldrarnas vilja. I slutsatserna kring detta menar Flygare att ett av de viktigaste motiven som kommit fram under studien är att man var med tidigt i jordbruket, redan som barn. Lantbrukarna som jag intervjuat infaller alla i den traditionella gruppen. De har fasats in i lantbruket redan från barnsben. Dock har barnen till de intervjuade lantbrukarna inte varit med om samma infasning. De har fått chans att göra annat och valt att inte ta över verksamheterna på gården. Två av de intervjuade har barn som äger gården, men som varken bor där eller brukar markerna.

Djurfeldt delar in bondekåren i sex olika gårdstyper.⁷ Professionella brukare delas in i följande fyra kategorier:

- Familjebruk (arbetar på gården och får sin huvudsakliga inkomst därifrån)
- Beroende familjebruk (arbetar huvudsakligen med gården men är beroende av inkomst utifrån)
- Ensambruk (där en och samma person står för minst 85 % av arbetet på gården)
- Storbruk (där jordbruket kan försörja fler än familjemedlemmarna)

Deltidsjordbruk och transfereringsjordbruk är två ytterligare benämningar. Det första innebär att man arbetar mer än halvtid utomgårds och därmed får den största inkomsten därifrån. Medan det andra är ungefär likvärdigt, men med skillnaden att den huvudsakliga inkomsten kommer ifrån olika bidrag (Djurfeldt 1998 via Nordström Källström 2002:22). Denna indelning kan jag tycka att man kanske kan utvidga till några ytterligare gårdstyper, som beskriver hur lantbrukarna jag intervjuat lever. Kanske skulle man kunna kalla en gårdstyp för ”Arrendebbruk” och en annan för ”Äldrebruk”. Den första definieras av att markerna till gården brukas av någon annan trots att man bor på gården och arbetar på annan plats och den andra innebär att de äldre bor kvar trots att gården ägs av nästa generation som arrenderat ut markerna.

Trots att de olika skälen hör ihop och samverkar med varandra kan det avgörande skälet ofta ha att göra med ett plötsligt tvång på stora investeringar. Exempelvis om man har djur och det kommer en regel om att båsen måste vara fem centimeter större än vad man har och man därmed blir tvingad att bygga om. Sådana saker gör det krångligt att hålla på, om man redan innan den nya regeln har svårt att få det att gå runt samtidigt som man blir äldre och slitnare är det inte konstigt att man lägger av istället för att investera för en framtid som kanske är svår att se. Nordström Källström (2002) refererar till Kumms studier (1996a & 1996b) samt Lantbruksbarometern (2000 & 2001) som har studerat olika delar av lönsamheten, Kumm har skrivit om svårigheterna att få det lönsamt med hjälp av betesdjur och han varnar bland annat för nyinvesteringar i byggnader. Kumm menar att ”lantarbetarlön och nyinvesteringar i nästan alla fall ger underskott vid normala produktionsförhållanden” samtidigt bygger kalkylerna på att djurbidraget finns kvar (via Nordström Källström 2002:39). Kumm (1996b) menar att det är vanligt att man går via köttproduktion när man ska lägga ner mjölkproduktion. Det största hotet för yngre bönder är att de ofta har stora skulder vilket i sin tur drabbar mjölkproduktionen värst. Om man ser till lantbrukarna jag har intervjuat har hälften av dem

⁷ Dessa gårdstyper är familjebruk (14 %), beroende familjebruk (20 %), ensambruk (15 %), storbruk (3 %), deltidbruk (38 %) och transfereringsbruk (11 %).

lagt ner sin mjölkproduktion via köttjur.

Vilka skälen är till att man bor kvar trots att gården ej brukas av en själv var en av frågeställningarna i studien. Det som kommit fram är att platsen har en enorm betydelse samt att bygden är något som man känner en stark tillhörighet till, som man inte vill lämna hur som helst. Gården är inte heller bara en ”gård” vilken som helst, utan en hemgård. Det verkar som intervjupersonerna har ett otroligt starkt band till hemgården.

Jämför man Eneqvists (1941:15) tre betydelsenyanser av ordet bygd som nämndes i kapitel 2 med vad som kom fram under intervjuerna jag gjort är det främst betydelsenyans 1 och 2 som är beskrivande för vad man menar när man använder ordet bygd eller by i Torstuna socken. Alltså att begreppet avser att man talar om en plats som är odlad, bebodd och att man har en kulturell samhörighet inom området.

När vi talade om en eventuell framtida försäljning var det genomgående svårt att tala med informanterna. Jag fick inga egentligen konkreta svar utan de flesta trodde att gården skulle bli kvar inom släkten. Om jag frågade mer kring eventuell försäljning kunde informanterna inte utveckla sina svar. Det enda de visste var att gården skulle bli kvar i släkten men de hade ingen aning om hur det skulle gå till. Några menade att det skulle kännas bättre om gårdscentrat blev kvar och resten såldes. När Flygare talat med sina informanter om att eventuellt sälja gården har svaren också varit genomgående negativa. Några hade påpekat att gården skulle kunna arrenderas ut en generation och sedan tas över av nästa generation. Motiven som kom fram för att behålla gården inom släkten var följande ”mängden nedlagt arbete, att förvalta ett arv, generationer och släkt” (Flygare 1999:383f). Under intervjuerna kom det upp utsagor om att ”man lagt ner sin själ/liv på gården”, om man ville att gården skulle gå i generation så var det ”ens skyldighet att planera för detta”. Även de som tar över gården har ett ansvar gentemot syskonen att behålla gården (ibid). I socken där denna studie gjorts märker man inte att några investeringar gjorts för nästa generation. Det verkar vara en betoning på frivillighet, att de äldre förstår att det inte går att leva på gården för nästa generation såvida de inte brinner för det. Kanske är det så att de äldre blir kvar för att de känner sig tvungna att ha kvar gården i släkten så länge som möjligt med respekt för tidigare generationer och övriga syskon som inte fick ta över.

Andra skäl till att man stannar kvar på gården trots att verksamheterna fasats bort kan vara att man inte kan se sig själv på någon annan plats. Platsen, tillhörigheten och gemenskapen på platsen är en del av ens livsvärld, ens historia och jagidentitet. Flera av de intervjuade menar att de alltid har trivts, de har inte vetat något annat. Nordström Källström och Caselunghe (2008) skriver följande i *Lantbrukarnas framtidsbilder*: ”Lantbrukarnas identitet bygger också på den kunskap de lagrar. De har olika utbildningsnivå, men samtliga har lång erfarenhet. En lantbrukare måste vara duktig på många olika saker och inte minst kunna driva ett företag”.⁸ Även detta bekräftas av lantbrukarna jag intervjuat då de flesta även hållit på med entreprenadjobb under sina liv. En av informanterna säger ”Jag har sagt så, jag är inte utbildad på någonting men jag kan lite av allting”. När man talar med de olika informanterna får man ofta höra olika historier om saker som hänt förr och vilka som gjort vad. Hela tiden görs dessa

8

http://projektwebbar.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/M/Rapportserien/2007/R2007_34_Bilaga_4_Lantbrukarnas_framtidsbilder.pdf (2011-05-16)

beskrivningar utifrån en traditionell kontext, man förklarar allt genom att beskriva vilken by, gård, farföräldrar, föräldrar eller sysselsättning individerna har. Man utgår ifrån att det är en sociocentrisk identitet, personer blir vilka de är genom släktskap, var de bor, vilka de känner osv. framför hur deras personlighet eller utseende är.

Framtidstron hos lantbrukarna jag intervjuat är intressant att titta lite djupare på. Då de alla har en negativ tro på framtiden som lantbrukare samtidigt som alla har ett stort hopp om att någon kommer ta över familjebruket. De tror inte att det kommer att gå att leva på ett lantbruk som det ser ut nu, samtidigt som de har en stark tilltro till att någon kommer ta över. Det är svårt att få detta att gå ihop. Studier av lantbrukares framtidstro ger olika svar beroende på var i landet lantbrukarna lever. Nordström Källström (2002) har studerat lantbruk i Norrland respektive Småland och hon kommer fram till att lantbrukarna i Norrland har en sämre tro på framtiden. Även de lantbrukare i Norrland som har investerat för framtiden väntar sig ändå att de blir tvungna att lägga ner i slutändan. (ibid:57). Nordström Källström har även tillsammans med Caselunghe (2008) studerat lantbrukarnas framtidsbilder i storstadsnära landsbygd (ett område norr om Stockholm) och kommit fram till att framtidstron där är en helt annan än i Norrland. Lantbrukarna i den studien ser ljus på framtiden och hoppas kunna expandera sina jordbruk. Deras största hot är bostadsbebyggelse, men så länge bostadsmarknaden kan styras så finns det hopp om att kunna bedriva storstadsnära jordbruk (ibid:41). När det gäller framtidstron handlar det om många olika saker för lantbrukarna. Bland annat gemenskapen, platsen, bygdekänslan, traditioner, generationsväxlingar osv. Det beror mycket på hur det ser ut för resten av bygden. Nordström Källström (2002:27) har sett att framtidstron kan bli lägre om andra lantbrukare i bygden lägger ner sin verksamhet eller säljer och flyttar från byn.

7. Slutsatser

Om man ser till andra studier inom samma ämne verkar mina resultat vara tillförlitliga då jag fått fram i princip samma resultat. Detta visar att skälen till nedläggning är förhållandevis lika varandra om man ser i Torstuna socken eller i andra delar av landet. Det jag skulle vilja att det gjordes mer studier på är hur man kan gå vidare med detta, studier om hur man kan få det attraktivt att ta över ett lantbruk, hur man får det lönsamt att bedriva små eller medelstora jordbruk. Några eventuella framtida forskningsfrågor skulle kunna vara:

- Hur får man lantbruksföretag med mindre än 100 ha åkermark att gå runt?
- Hur gör man smågårdarna attraktiva för nästa generation?
- Varför krävs det över 300 ha åkermark för att det ska vara lönsamt att bedriva jordbruk idag när en tiondel av det räckte gott och väl för att försörja tio personer för ca 50 år sedan?

Det viktigaste jag kommit fram till i denna uppsats är att jag fått många av mina antaganden bekräftade, det är nästan så illa som jag trott att det var. Smågårdarna är inte längre attraktiva att ta över för nästa generation och det är skrämmande att tänka på tycker jag. Det känns inte sunt för landsbygden att det inte blir någon föryngring på lantbruken. Det blir heller inte ett större utbud för de olika servicefunktionerna såsom skola, lanthandel, mack, mötesplatser osv. Andra intressanta slutsatser jag kommit fram till är följande:

- Har man en gård med lite mark har man en låg tilltro till att gården ska leva upp igen i framtiden, men hoppet finns alltid kvar.

- Platsen och gården har en enormt stor betydelse för människorna, extra stor betydelse om gården funnits i många generationer.
- Dålig lönsamhet som skäl till nedläggning är väldigt vanligt, i bemärkelsen att man inte får betalt i relation till det man investerar.
- Ett avgörande skäl till mindre intensiv verksamhetsomfattning är ofta krav på investeringar av exempelvis nya byggnader för att kunna fortsätta med sin djurproduktion.
- Ett skäl till att man stannar på gården trots att man inte brukar den är att man har en stark historisk tillhörighet till gården och att den har en så stark betydelse för ens livsvärld, man har kanske inte upplevt något annat.
- Dagens lantbrukare måste vara mångsysslare eller brinna för det dem gör för att få det lönsamt idag.

8. Referenser

Litteraturbaserade källor

- Allén, Sture (red) 2006: *Norstedts svenska ordbok* Göteborg: Språkdata och Norstedts Akademiska Förlag
- Bäck – Wiklund, Margareta 1988: *Fenomenologi: Livsvärld och vardagskunskap*.
Månson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker*.
Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Flygare, Iréne A 1999: *Generation och Kontinuitet – familj jordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*. Uppsala: Upplands Fornminnesförening och hembygdsförbund.
- Gunnarsdotter, Yvonne 2006: Doctoral thesis Swedish University of Agricultural Sciences, *Från arbetsgemenskap till Fritidsgemenskap – den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*, Uppsala, SLU service/Report
- Håkansson, Ola (red) 2010: *Den nya affärsredovisningen* Malmö: Liber AB
- Johansson, Birgitta (red) 2008: *Ska hela Sverige leva?* Stockholm: Formas Fokuserar
- Johansson, Thomas 1988: *Anthony Giddens och det senmoderna*. Månson, Per (red.) 2007: *Moderna samhällsteoretiker. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend 2009: *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund: Studentlitteratur AB
- Nordström Källström, Helena 2008: Doctoral Thesis Swedish University of Agricultural Sciences *Between comfort and solitude – the social conditions at Swedish farms/Mellan trivsel och ensamhet – Om sociala villkor i lantbruket*. Uppsala: SLU Service/Repro. ISBN 978-91-86195-07-6
- Nordström Källström, Helena 2002: *Att vara lantbrukare eller inte: en studie av förutsättningar för livskraftigt lantbruk i tre nedläggningsdrabbade områden i Sverige*. Jönköping: Jordbruksverket. Rapport 2002:10. ISRN SJV-R-02/10-SE
- Walter, Göran 2006: *Bonniers synonymordbok* Stockholm: Albert Bonniers Förlag

Internetbaserade källor

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/handel/politikochframtid/eusjordbrukspolitik/varforengemensamjordbrukspolitik.4.6beab0f111fb74e78a78000936.html> (2011-06-10)

Nordström Källström, Helena & Caselunghe, Elvira 2008: *Lantbrukarnas framtidsbilder*
Bilaga 4:

http://projektwebbar.ab.lst.se/upload/dokument/publikationer/M/Rapportserien/2007/R2007_34_Bilaga_4_Lantbrukarnas_framtidsbilder.pdf (2011-05-16)

Sveriges officiella statistik 2010: *Jordbruksstatistisk årsbok*. Statistiska centralbyrån och Jordbruksverket, SCB tryck, Örebro.

www.ne.se sökord:bygd, hembygd, socken, framtidstro, motiv, skäl, Torstuna (2011-05-10)

9. Bilagor

Bilaga 1. Intervjufrågorna

Info om gården

1. När byggdes gården?
2. Hur stor är gården?
3. Vad är huvudinriktningen på gården?
4. Hur den är belägen?

Historik

1. Är det en släktgård?
2. Hur många generationer har gården varit i släkten?
3. Hur var det att ta över gården?
4. Hur kom det sig att det var du som tog över gården?
5. Var du med och hjälpte till på gården när du var barn? Upplever du att dina barn varit med och hjälpt till lika mycket?
6. Vad förändrades när du tog över gården?
7. Varför?

Idag

1. Hur ser gården ut idag?
2. Vad finns det för verksamhet på gården?
3. Vilka beslut ledde till att gården ser ut som den gör idag? 464128
4. Varför?

Förändringar

1. Under gårdens historia, vad har det skett för större förändringar? Har det varit olika inriktningar på verksamheten med spannmål, djurproduktion osv.
2. Vilka beslut ledde till att det blev förändring över tid?

3. Kan du se något samband med när något har förändrats på gården?
4. Har det köpts till eller sålts mark? Arrenden?
5. Varför har saker och ting förändrats?

Framtiden

1. Hur ser det ut för gården för framtiden? Hur hoppas du att det ser ut?
2. Skulle det finnas på tal att i framtiden sälja gården till någon annan än i släkten?
3. Hur ser du på gårdar som styckas av vid försäljning? Då den som köper gården inte har möjlighet att bedriva jordbruk i framtiden då det inte finns marker för det. När en gård bara är attraktiv för hästverksamhet.
4. Vad tror du krävs för att man idag ska kunna överleva på en gård?

Om platsen

1. Hur upplever du att Fjärdhundra har förändrats under tiden du levt här?
2. Vad ser du som positivt resp. negativt med att ha en gård i Fjärdhundra?

Bilaga 2. Tidslinje över Jordbrukspolitikens historia

